Krzysztof Michał Księżopolski[*]

Wpływ rozszerzenia Unii Europejskiej na bezpieczeństwo ekonomiczne państw Europy Środkowej – aspekty energetyczne

1. Bezpieczeństwo ekonomiczne jako kategoria w stosunkach międzynarodowych

Proces ekonomizacji zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego został zainicjowany w latach 70. Za jego początek należy uznać użycie przez państwa arabskie ropy naftowej jako narzędzia oddziaływania na państwa rozwinięte popierające Izrael. Proces ten został wzmocniony przez postępującą liberalizację rynków finansowych oraz przejście do systemu wielodewizowego. Współcześnie ekonomizacja jest warunkowana postępującym procesem globalizacji i współzależności, zagrożeniami występowania kryzysów finansowych oraz problemami zadłużenia międzynarodowego, a także coraz częstszym stosowaniem przez państwa narzędzi ekonomicznych w stosunkach międzynarodowych.

Zapewnienie bezpieczeństwa narodowego jest najważniejszym celem państw. W skład pojęcia bezpieczeństwa narodowego wchodzą bezpieczeństwa cząstkowe, takie jak: bezpieczeństwo militarne, ekonomiczne, ekologiczne czy kulturowe. Pojęcie bezpieczeństwa ekonomicznego jest kategorią szeroką, obejmującą takie kwestie jak: bezpieczeństwo żywnościowe, energetyczne, surowcowe, zasobów wody, a także zapewnienie niezakłóconego funkcjonowania gospodarki oraz komparatywnej równowagi z gospodarkami innych państw. Tak zdefiniowana kategoria bezpieczeństwa ekonomicznego będzie

[*] Dr **Krzysztof Michał Księżopolski** – adiunkt w Instytucie Stosunków Międzynarodowych Unwersytetu Warszawskiego.

analizowana poprzez „wartości" je konstytuujące, oparte na wskaźnikach syntetycznych.

Każde z państw dąży do maksymalizacji swojego bezpieczeństwa narodowego, podejmując działania o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym. Państwa dla zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego podejmują działania zarówno pozytywne, jak i negatywne (przeciwdziałania), które umożliwiają osiągnięcie stanu uznawanego przez nie za pożądany, czyli wolny od zagrożeń. Ze względu na istotę pochodzenia zagrożeń można je podzielić na mające charakter jednostronny, gdy interesy są rozbieżne i wielostronny, jeśli interesy państw są zbieżne. Aspekty energetyczne bezpieczeństwa ekonomicznego są szczególnie ciekawe w Europie Środkowej z racji charakteru działań podejmowanych przez różne państwa oraz aktorów niepaństwowych, działań zarówno pozytywnych – zmierzających do zapewnienia bezpieczeństwa narodowego, jak i negatywnych oraz aktywności wielostronnej w ramach Unii Europejskiej. Szczególne miejsce Europy Środkowej wynika również z uwarunkowań historycznych, takich jak powiązania z byłym hegemonem – ZSRR i jego spadkobierczynią – Rosją, od których państwa regionu starają się uwolnić. W przypadku bezpieczeństwa energetycznego dla regionu Europy Środkowej (dalej nazywanego regionem) zasadnicze znaczenie mają ropa naftowa i gaz ziemny, dlatego iż surowce te nie występują tam w ilościach wystarczających dla zaspokojenia potrzeb. Nie może to jednak ograniczać rozważań nad zapewnieniem bezpieczeństwa energetycznego tylko do tych kwestii, należy postrzegać to zagadnienie szeroko – w kontekście bezpieczeństwa ekonomicznego i narodowego. Unia Europejska może odgrywać istotną rolę w dochodzeniu do satysfakcjonujących rozwiązań w analizowanym regionie, gdyż ze swej istoty podejmowanie działań jednostronnych jest droższe i mniej efektywne niż aktywność wielostronna.

2. Znaczenie ropy naftowej i gazu w zapewnieniu bezpieczeństwa ekonomicznego państwom regionu

Ropa naftowa i gaz ziemny są bardzo istotnymi surowcami energetycznymi dla każdej gospodarki. W przypadku tych surowców spełniony jest warunek teoretyczny zawarty w definiowaniu bezpieczeństwa ekonomicznego mówiący, iż zablokowanie importu danego dobra będzie miało negatywny wpływ na bezpieczeństwo ekonomiczne wtedy, gdy dobro to nie ma substytutów w kraju i nie

można w krótkim czasie ich wyprodukować lub dostarczyć oraz jego brak będzie odczuwalny przez całą gospodarkę.[1]

Popyt na ropę naftową i gaz ma charakter sztywny, co oznacza, że wzrost cen nie powoduje zmniejszenia popytu, a często wręcz odwrotnie – jego wzrost. Ceny ropy naftowej i gazu są wzajemnie powiązane. W przypadku krajów posiadających wystarczające złoża zarówno jednego, jak i drugiego surowca kwestie te nie mają takiego istotnego znaczenia. W przypadku państw importerów ropy naftowej i gazu, zasadnicze znaczenie ma cena, po jakiej dobro jest importowane oraz możliwości importu, czyli faktycznego dostarczenia ropy lub gazu do kraju, a następnie do odbiorców końcowych. Wymaga to zapewnienia odpowiedniej infrastruktury, ale również zdolności sił zbrojnych i służb specjalnych do zapewnienia ochrony dostaw. Wysoka cena ropy i gazu będzie powodować negatywne skutki dla całej gospodarki.

Wysoka cena ropy naftowej i gazu może wynikać z wysokich cen na rynku światowym, ale również występuje w następstwie wprowadzenia sankcji eksportowych, co uniemożliwia zakup danego dobra i podnosi ceny, lub jest rezultatem prowadzonej polityki podnoszenia cen przez dostawców. W tym ostatnim przypadku cena ropy lub gazu jest zależna od czynników politycznych. Tym samym importer może być z łatwością poddany szantażowi politycznemu, a całe zjawisko można określić jako stan uzależnienia ekonomicznego. Brak możliwości importu może wynikać również z braku walut zagranicznych do przeprowadzenia danej transakcji.

Wysoka cena ropy naftowej i gazu powoduje pogorszenie salda w bilansie handlowym, ponieważ przy tej samej ilości importowanego dobra trzeba zapłacić za nie więcej. Pogorszeniu ulegają również warunki wymiany wyznaczane przez *terms of trade*. Osiągnięcie poziomu 5% deficytu w bilansie obrotów bieżących oceniane jest przez rynki finansowe jako sygnał ostrzegawczy dotyczący stanu gospodarki i skutkuje wycofaniem się inwestorów z rynku finansowego, co może stanowić przyczynę kryzysu. Państwa regionu były mocno narażone na zwiększenie deficytu i przekroczenie poziomu 5%, zarówno przed członkostwem w Unii Europejskiej, jak również po przystąpieniu do niej i mimo zauważalnej poprawy tego wskaźnika są one bardzo wrażliwe na zmiany cen ropy naftowej i gazu. Aktualnie, mimo wysokich cen tych surowców, następuje poprawa

[1] Patrz: K.M.Księżopolski, *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państw: metody i środki przeciwdziałania,* Warszawa 2004.

salda bilansu handlowego. Świadczy to pozytywnie o stanie gospodarek krajów regionu (patrz tabela 1).

Tabela 1. Bilans płatniczy wybranych państw członkowskich UE spoza strefy euro oraz ze strefy euro (jako % PKB)

	Saldo obrotów bieżących i kapitałowych				Przepływy netto bezpośrednich inwestycji zagranicznych				Przepływy netto inwestycji portfelowych			
	2002	2003	2004	2005	2002	2003	2004	2005	2002	2003	2004	2005
Polska	-2,5	-2,1	-3,8	-1,2	2,0	2,0	4,6	3,3	1,0	1,1	3,8	5,1
Czechy	-5,7	-6,3	-5,7	-3,3	11,2	2,1	3,6	7,6	-1,9	-1,4	2,2	-1,9
Węgry	-6,8	-8,7	-8,5	-7,2	4,1	0,6	3,5	5,8	2,6	3,6	6,8	6,7
Słowacja	-7,6	-0,5	-3,1	-5,6	17,0	2,3	3,4	3,8	2,3	-1,7	2,2	-1,2
UE-10*	-4,2	-4,3	-5,3	-3,5	5,0	1,8	3,9	4,2	0,4	0,5	3,2	2,5
UE-13**	-1,0	-0,6	-1,1	-0,8	-0,1	-1,6	-0,2	0,0	2,7	2,6	-3,5	-1,7
Strefa euro	0,9	0,6	0,8	0,2	0,3	0,0	-0,6	-1,9	1,9	0,9	0,9	0,9

* Agregat UE 10 obejmuje 10 krajów, które przystąpiły do UE 1 maja 2004.
** Agregat UE 13 obejmuje 13 krajów, które nie wprowadziły euro.

Źródło: Raport roczny 2005, Europejski Bank Centralny, Frankfurt nad Menem 2006, s.83.

Bardzo ważnym czynnikiem osłabiającym wpływ wysokich cen ropy naftowej i gazu na gospodarki regionu było wzmocnienie walut krajowych zarówno w stosunku do euro, jak i dolara (wykres nr 1), po przystąpieniu tych państw do Unii Europejskiej.

Jednak dalsze utrzymywanie tendencji wzrostu cen ropy naftowej i gazu będzie prowadziło do zwiększenia deficytu w bilansie handlowym i zwiększenia deficytu w bilansie obrotów bieżących. Taka sytuacja zmusi państwa regionu do podwyższenia stóp procentowych i w konsekwencji do spowolnienia rozwoju gospodarczego, osłabiając równocześnie pozytywne oddziaływanie szybkiego rozwoju gospodarczego państw regionu na całą Unię.

Pogorszenie się bilansu handlowego w wyniku wysokich cen ropy naftowej i gazu wpływać będzie również na walutę krajową poprzez jej osłabienie.

W dłuższej perspektywie, jeśli nastąpi wzrost cen tych surowców wywoła on inflację oraz większe koszty działalności wymagającej ich zastosowania. Może to powodować dużą niestabilność kursu walutowego i stóp procentowych.

Wykres 1. Zmiany kursu euro wobec walut UE spoza ERM II

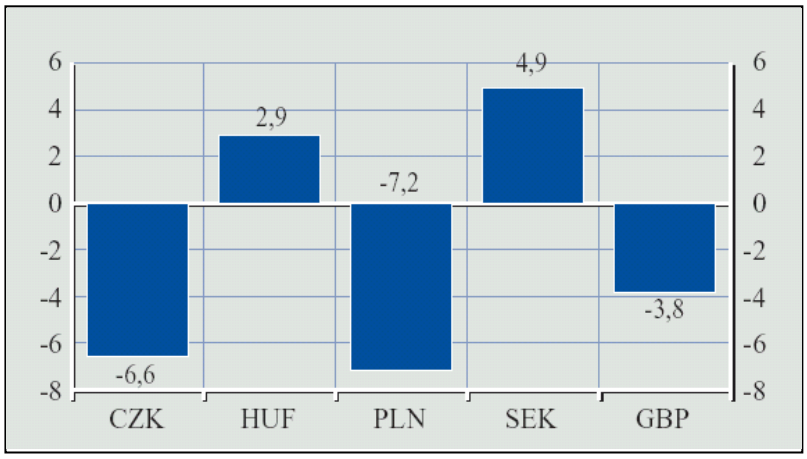

Uwaga: Wartość dodatnia oznacza aprecjację euro, ujemna – jego deprecjację. Zmiany dotyczą okresu od 3 stycznia 2005 r. do 24 lutego 2006 r.

Źródło: Raport roczny 2005, Europejski Bank Centralny, Frankfurt nad Menem 2006, s.90.

Państwa regionu dążą do przyjęcia euro, co oznacza konieczność spełnienia kryteriów takich jak, między innymi, niski poziom inflacji. Polityka utrzymywania niskiego poziomu inflacji prowadziła do wzrostu stabilności stopy procentowej w krajach kandydackich, a następnie członkowskich. Na skuteczność polityki państwa w tym zakresie wskazuje przykład Polski, która jest jednym z trzech krajów o najniższej inflacji w Unii Europejskiej. Polityki gospodarcze analizowanych państw zmierzające do obniżania poziomu inflacji wywoływały różne skutki zależnie od wewnętrznych uwarunkowań, na przykład Czechy (i Litwa) odnotowały w 2003 r. deflację, zaś Słowacja bardzo wysoką inflację rzędu 8,4% (tabela 1). W 2005 r. nadal różnice poziomu inflacji w analizowanej grupie państw są znaczne (inflacja na Węgrzech jest dwukrotnie wyższa niż w Czechach). O stabilności inflacji świadczy zachowany trend spadkowy lub tylko nieznaczny jej wzrost, mimo istotnego wzrostu cen ropy naftowej na rynkach międzynarodowych w roku 2005. Zostało to osiągnięte przez różne strategie polityki pieniężnej i polityki kursowej, np. Czechy: cel inflacyjny 2–4% w 2005 r., następnie 3%, kurs płynny kierowany; Polska: cel inflacyjny 2,5%, kurs płynny bez ograniczeń od roku 2004. Nadal poziom inflacji dla państw regionu jest wyjątkowo ważnym czynnikiem, ponieważ w nowo przyjętych

krajach Europy Środkowej jest on ponad dwukrotnie wyższy niż w krajach strefy euro czy w USA (patrz tabela 2).

Tabela 2. Inflacja HICP[2] w wybranych państwach spoza strefy euro oraz ze strefy euro (zmiany roczne w %)

	2001	2002	2003	2004	2005
Polska	5,3	1,9	0,7	3,6	2,2
Czechy	4,5	1,4	-0,2	2,6	1,6
Węgry	9,1	5,2	4,7	6,8	3,5
Słowacja	7,2	3,5	8,4	7,5	2,8
UE-10*	5,7	2,6	1,9	4,1	2,5
UE-13**	2,7	1,8	1,6	2,1	2,1
Strefa euro	2,4	2,3	2,1	2,1	2,2

* Agregat UE 10 obejmuje 10 krajów, które przystąpiły do UE 1 maja 2004.
** Agregat UE 13 obejmuje 13 krajów, które nie wprowadziły euro.

Źródło: Raport roczny 2005, Europejski Bank Centralny, Frankfurt nad Menem 2006, s.84.

Wzrost cen ropy naftowej i gazu będzie powodować wzrost inflacji, co w dużym stopniu utrudni spełnienie kryteriów wprowadzenia euro, będącego strategicznym celem państw regionu, którego realizacja umożliwi kontynuowanie stabilnego wzrostu gospodarczego w następnych latach.

Tabela 3. Poziom inflacji w Europie Środkowej, USA, w strefie euro oraz w gospodarkach rozwiniętych

	1997-2006	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Gospodarki rozwinięte	1,6	1,9	1,6	1,5	1,6	1,9	1,7
Strefa euro	1,8	2,4	2,5	2,0	1,9	2,3	1,8
Stany Zjednoczone	1,9	2,4	1,7	1,8	2,1	1,9	2,0
Europa Środkowa	18,1	19,4	14,7	9,2	6,6	5,2	4,0

Źródło: *World Economic Outlook*, IMF 2005, s.212.

[2] HICP – zharmonizowanego indeksu cen konsumpcyjnych.

Z punktu widzenia inwestycji zagranicznych wzrost cen ropy naftowej w skali światowej skłania kapitał do wstrzymania inwestycji portfelowych i bezpośrednich oraz odpływu z krajów rozwijających się do krajów rozwiniętych lub inwestycji w krajach mających złoża surowców. Brak pewności dostaw relatywnie taniej ropy naftowej i gazu będzie skłaniał do inwestowania w innych regionach, gdzie ten problem nie występuje. Pogorszy to możliwości zmian strukturalnych w gospodarce, dopływ technologii, modernizację i włączanie kraju w międzynarodowy podział pracy.

W analizie bezpieczeństwa ekonomicznego wyróżnia się poza wyżej omówionymi również takie wartości jak: przepływy technologiczne, system finansowy oraz możliwości zbierania podatków, jednak w mojej ocenie można je pominąć przy omawianiu aspektów energetycznych bezpieczeństwa ekonomicznego, gdyż w przypadku technologii nie ma ona bezpośredniego z nim związku, system finansowy jest luźno powiązany z ceną ropy naftowej - w czasie kryzysu naftowego okazał się on bardzo elastyczny, kwestie podatkowe są w sposób ograniczony powiązane z bezpieczeństwem energetycznym.

Znaczenie ropy naftowej i gazu ziemnego jest niezwykle istotne dla zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego państw, gdyż wpływa na kluczowe wskaźniki determinujące wzrost gospodarczy, takie jak: kurs walutowy, inflacji stopa procentowa inflacji oraz stan bilansu płatniczego.

Wewnętrzne uwarunkowania bezpieczeństwa energetycznego

Wewnętrzne uwarunkowania bezpieczeństwa energetycznego znajdują swoje źródło w historii gospodarczej państw regionu, które przeszły przez okres gospodarki centralnie planowanej. Dziś zaliczane są one do gospodarek znajdujących się w okresie transformacji. Państwa Europy Środkowej różnią się strukturą gospodarki, wielkością terytorium, liczbą ludności. Z perspektywy bezpieczeństwa ekonomicznego najistotniejsze jest zróżnicowanie ekonomiczne, którego zasadnicze wskaźniki zamieszczone są w tabeli 4.

Tabela 4. Podstawowe informacje dotyczące wybranych państw nowo przyjętych do Unii Europejskiej

Państwo	Powierzchnia w tys. km²	**Ludność** w mln	PKB ogółem w mld $	PKB *per capita* w $
Polska	323	39	163,6	4.230
Czechy	79	10	54,3	5.310
Słowacja	49	5	20,3	3.760
Węgry	93	10	49,2	4.830

Źródło: *World Development Indicators 2003*, Washington 2003.

Państwa Europy Środkowej charakteryzują się pewnymi wspólnymi cechami, do których można zaliczyć: niski dochód *per capita* mierzony w sile nabywczej pieniądza, starą strukturę wytwarzania PKB w produkcji i w rolnictwie, duży dystans rozwojowy w stosunku do krajów Unii Europejskiej. W tabeli 5. pokazano, jak długiego czasu potrzeba, aby państwa te oraz pozostałe ostatnio przyjęte, dorównały poziomem rozwoju gospodarczego państwom „Piętnastki". Przyjmując założenie, iż „starzy" członkowie (15) będą się rozwijać w tempie 2% rocznie, natomiast poszczególne państwa z Europy Środkowej w tempie 3,5%, co jest scenariuszem optymistycznym, potrzeba więc na osiągnięcie średniego poziomu „Piętnastki" od 21 do 59 lat. Najszybciej „stare" kraje Unii dogoniłby Cypr, najdłuższa droga czekałaby Polskę, Łotwę i Litwę – ponad pół wieku. Należy jednak pamiętać, iż scenariusze te zmieniać się będą z każdym rokiem wraz ze zmianą dynamiki PKB w państwach Unii Europejskiej i w regionie. Im wyższy poziom PKB tym większe możliwości adaptacji w przypadku braku lub niewystarczającej ilości ropy naftowej, gazu czy energii elektrycznej – co wynika z możliwości dokonywania inwestycji w nowe źródła energii, przestawienia gospodarki na nowe źródła energii lub możliwości ponoszenia wyższych kosztów importu tradycyjnych jej nośników.

Tabela 5. Scenariusze osiągnięcia przez ostatnio przyjęte państwa średniego poziomu 15 państw UE

Kraj	Scenariusz optymistyczny wzrostu gospodarczego (w %)	**Liczba lat do osiągnięcia poziomu rozwoju „Piętnastki"** (scenariusz optymistyczny)
Polska	3,8	59
Czechy	3,7	39
Słowacja	4,0	38
Węgry	4,0	34
Estonia	4,8	31
Litwa	3,8	53
Łotwa	3,9	58
Słowenia	3,2	31
Malta	4,1	29
Cypr	3,4	21

Źródło: *Europa rozszerzona. Zrozumieć konsekwencje*, Economist Intelligence Unit, s.34.

Mimo różnic w strukturze gospodarczej można te państwa omawiać łącznie z powodu tych samych zagrożeń dla bezpieczeństwa ekonomicznego i energetycznego. Niski poziom globalnego PKB i *per capita* regionu znacznie utrudnia możliwości dostosowania się do wysokich cen ropy naftowej i gazu. W tym zakresie możliwości „starej" Unii są znacznie większe z powodu ich wyższego poziomu PKB. Uwarunkowania wewnętrzne wpływające na trudności dostosowania się, w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa energetycznego, wynikają również z kierunków importu gazu i ropy; w przypadku UE – 15 import z Rosji wynosi tylko 17,6%, natomiast w państwach nowo wstępujących 73,5%. Cały obszar Unii Europejskiej jest w 23% zależny od dostaw gazu z Rosji. Największymi jego konsumentami są: Niemcy, Włochy, Francja, a zależnymi w 100%: Litwa, Łotwa, Estonia, Słowacja. Do roku 2020 ilość importowanego gazu do Unii Europejskiej musi wzrosnąć z powodu wyczerpywania się jej własnych zasobów oraz wzrostu popytu. Dywersyfikacja źródeł zaopatrzenia w ropę naftową i gaz jest jednym ze sposobów zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego państw dając możliwość mniejszej zależności od dostaw oraz od proponowanych przez jednego dostawcę cen.

Wykres 2. Udział gazu z Rosji w całości wykorzystanego gazu

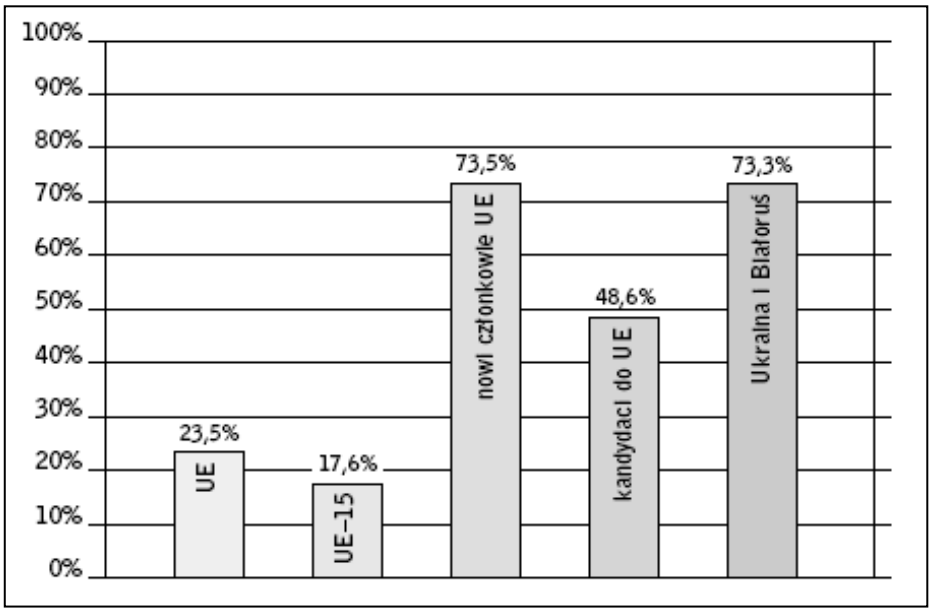

Źródło: *Natural Gas Information,* IEA 2004 r., dane z roku 2003.

Dywersyfikacja oraz wejście do Unii Europejskiej zmieniły sytuację państw regionu, które nie są już, przynajmniej teoretycznie, samodzielnie wystawione na zagrożenia wynikające z politycznych uwarunkowań cen ropy naftowej i gazu.

Zagrożenia zewnętrzne wynikające z międzynarodowych uwarunkowań bezpieczeństwa ekonomicznego państw Europy Środkowej

Zagrożenia dla bezpieczeństwa ekonomicznego płynące ze sfery zewnętrznej wynikać mogą z działań prowadzonych przez inne państwa oraz aktorów niepaństwowych. W analizie zagrożeń w zakresie bezpieczeństwa energetycznego pominięte zostaną zagrożenia ze strony aktorów niepaństwowych, ponieważ uznajemy, iż w tej sferze nie podejmują oni samodzielnych działań, lecz są narzędziem realizacji celów polityki państw. Zagrożenia dla bezpieczeństwa ekonomicznego przed wstąpieniem państw regionu do Unii Europejskiej wynikały z bliskości tej organizacji i skali ekonomicznych z nią

powiązań oraz z polityki Rosji, która coraz częściej i śmielej stosuje narzędzia ekonomiczne, np. w stosunku do Gruzji i Białorusi. Członkostwo w Unii Europejskiej oznacza również wzmocnienie pozycji tych państw wobec Rosji. Jeśli państwa Europy Środkowej pozostałyby poza Unią mogłaby ona poprzez udzielanie pomocy dążyć do uzależnienia tych państw. Wraz z członkostwem w Unii Europejskiej problem ten zniknął. Pozostało zagrożenie dla bezpieczeństwa ekonomicznego ze strony Rosji, co wynika zarówno z uwarunkowań obiektywnych importu ropy naftowej i gazu, jak również z subiektywnej oceny polityki Rosji.

Obszar Europy Środkowej stanowił i stanowi teren istotnych interesów Rosji. W związku z tym będzie ona z dużą determinacją używać narzędzi ekonomicznych w polityce zagranicznej. Eskalując działania może prowadzić otwartą wojnę gospodarczą lub mniej spektakularnie stosować politykę polegającą na uzależnianiu czy też utrudnianiu rozwoju ekonomicznego regionu poprzez negatywne czasowe oddziaływania. Dwie pierwsze z wymienionych możliwości są raczej mało prawdopodobne dzięki członkostwu państw regionu w Unii Europejskiej, a także z powodu słabości ekonomicznej Rosji, współzależności oraz kierunków handlu międzynarodowego. Trzeci sposób działania wydaje się najbardziej prawdopodobny. Negatywne kroki będą polegać na podnoszeniu cen gazu i ropy naftowej, ograniczeniu dostaw, wstrzymywaniu importu dóbr, zakazie inwestycji w wybrane sektory, wywoływaniu napięć we wzajemnych stosunkach. Ma to podważać stabilność gospodarek krajów regionu, pokazywać ich kruche podstawy i siłę Rosji. Stanowić będzie również ważny środek nacisku na państwa w zakresie budowy tarczy antyrakietowej.

Rysunek 1. Główne złoża gazu i infrastruktura transportowa w Rosji

Źródło: *World Energy Outlook,* IEA 2004, s.310.

Zmiana jakościowa i przejście do bardziej zdecydowanych metod oddziaływania ze strony Rosji może nastąpić jedynie po zmianie relacji ze współzależności na zależność. Sytuacja ta zaistnieje po wybudowaniu gazociągu północnego oraz po wybudowaniu połączeń umożliwiających znaczący transport ropy i gazu z Rosji do Chin i Indii. Wtedy problem zmian relacji będzie dotyczył całej Unii Europejskiej, a nie jak dotychczas przede wszystkim Europy Środkowej.

Rosja zatem stanowi istotne, najbardziej prawdopodobne potencjalne zagrożenie dla bezpieczeństwa ekonomicznego państw Europy Środkowej. Wynika to z następujących faktów:

- wielokrotnie stosowała ona, a wcześniej Związek Radziecki, naciski ekonomiczne na państwa;
- dąży do przejścia od relacji współzależności do uzależnienia w odniesieniu do Polski, Czech i Węgier poprzez budowę gazociągu północnego;
- posiada dobra, których analizowany region nie posiada w wystarczającej ilości (gaz i ropa naftowa);
- prowadzi politykę zmierzającą do umocnienia koncernów naftowych i gazowych kapitałowo, technologicznie oraz do kontroli politycznej nad ich działaniami;

- odniosła szereg sukcesów w tzw. polityce gazowej;
- stosuje ograniczenia w imporcie jako nacisk polityczny na państwa regionu.

Spadek cen ropy naftowej i gazu będzie wpływał na ograniczenie negatywnego oddziaływania Rosji. Wynika to z faktu, iż wzrost gospodarczy w tym kraju odbywa się dzięki utrzymującym się wysokim cenom tych surowców. Widoczne jest to w wysokim stopniu korelacji zachodzącej między dochodami z eksportu ropy naftowej i wzrostem PKB.

Dzięki cenom energii budżet Rosji wykazuje nadwyżkę, umożliwiając stworzenie specjalnego funduszu gromadzącego dochody z eksportu ropy naftowej i gazu, który będzie wykorzystywany po wyczerpaniu złóż. Dopóki ceny są wysokie, Rosjanie mają szansę na szybki wzrost gospodarczy i unowocześnienie gospodarki.

Wykres 3. Dochody z eksportu ropy naftowej i gazu

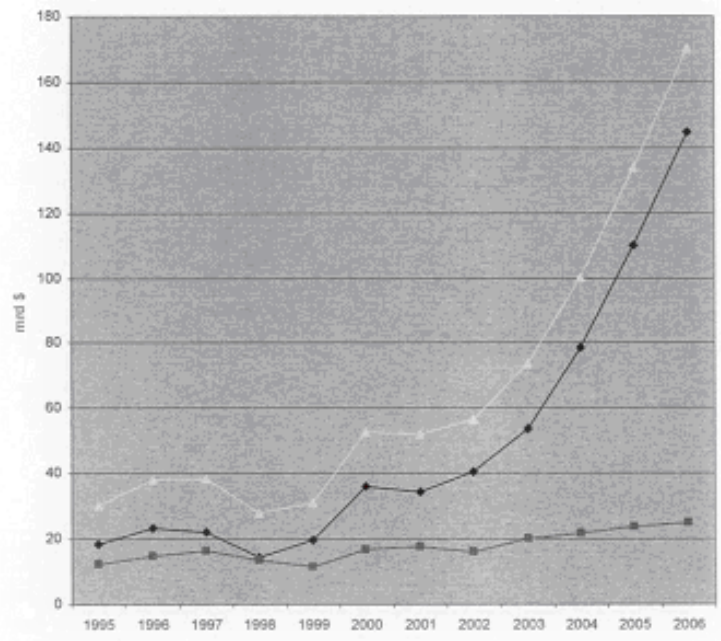

Legenda: linia „kwadraty" – dochody z eksportu gazu, linia „romby" – dochody z eksportu ropy naftowej, linia „trójkąty" – dochody łączne z eksportu ropy i gazu.

Źródło: Komisja Europejska Dyrekcja Generalna Energia i Transport CE DG TREN.

Z tej możliwości korzystają w sposób ograniczony. Stanowi to szansę dla Unii Europejskiej, ponieważ pieniądze z funduszu muszą być gdzieś alokowane. W gospodarce rosyjskiej taka alokacja jest nieefektywna, w związku z tym naturalnym obszarem inwestycji jest UE. Tego typu inwestycje budowałyby współzależności między Rosją i Wspólnotami zwiększając poziom bezpieczeństwa energetycznego, a co za tym idzie ekonomicznego tych ostatnich.

Sposoby przeciwdziałania zagrożeniom dla bezpieczeństwa ekonomicznego. Między współpracą a rywalizacją

Zagrożeniom dla bezpieczeństwa ekonomicznego płynącym z problemów energetycznych można przeciwdziałać lub rozwiązać je rozmaicie – poprzez działania jednostronne lub działania wielostronne z wykorzystaniem narzędzi politycznych i ekonomicznych, z różną skutecznością i ponosząc różne koszty. Działania wielostronne są bardziej efektywne niż jednostronne, narzędzia polityczne tańsze od ekonomicznych.

Do działań jednostronnych zaliczamy:

- dywersyfikację dostaw;
- inwestycje w infrastrukturę;
- tworzenie rezerw;
- poszukiwanie własnych złóż;
- tworzenie procedur reagowania kryzysowego.

Do działań wielostronnych zaliczamy:

- propozycje sojuszy energetycznych;
- budowę współzależności;
- tworzenie silnych transnarodowych grup energetycznych;
- współpracę w ramach Unii Europejskiej.

Działania jednostronne mają charakter wewnętrzny lub zewnętrzny. Wewnętrzne są warunkowane jedynie kosztami ich wprowadzenia, zaś zewnętrzne polegają na zapewnieniu dostępu do zasobów ropy naftowej i gazu spoza Rosji.

Kraje regionu, w tym szczególnie Polska, starają się wykorzystywać wszelkie możliwe środki działania pozytywnego. Najważniejsze jest jednak pozyskanie pozarosyjskich dostawców ropy naftowej i gazu. Obszarami szczególnie interesującymi z tego powodu są byłe republiki radzieckie – Kazachstan i Azerbejdżan z uwagi na duże zasoby tych surowców (patrz wykresy 4 i 5).

Wykres 4. Wielkość zasobów gazu ziemnego na obszarze Morza Kaspijskiego w podziale na państwa

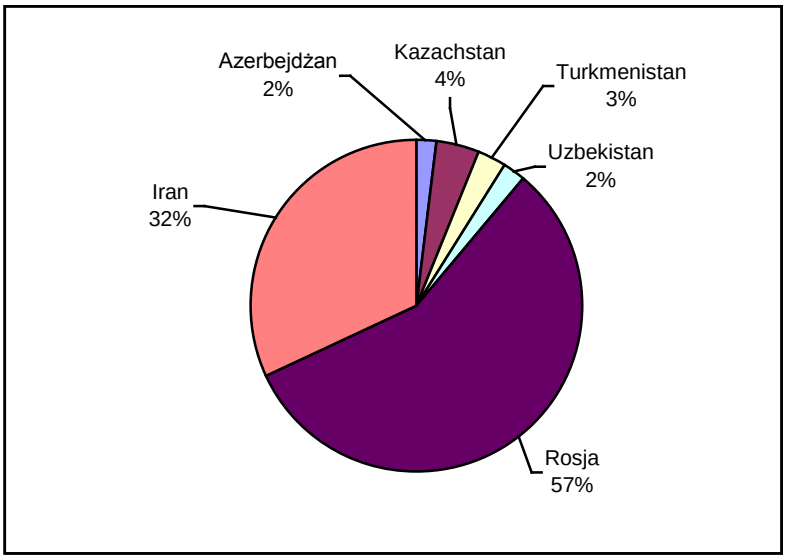

Źródło: Komisja Europejska Dyrekcja Generalna Energia i Transport CE DG TREN.

Wykres 5. Wielkość zasobów ropy naftowej na obszarze Morza Kaspijskiego w podziale na państwa

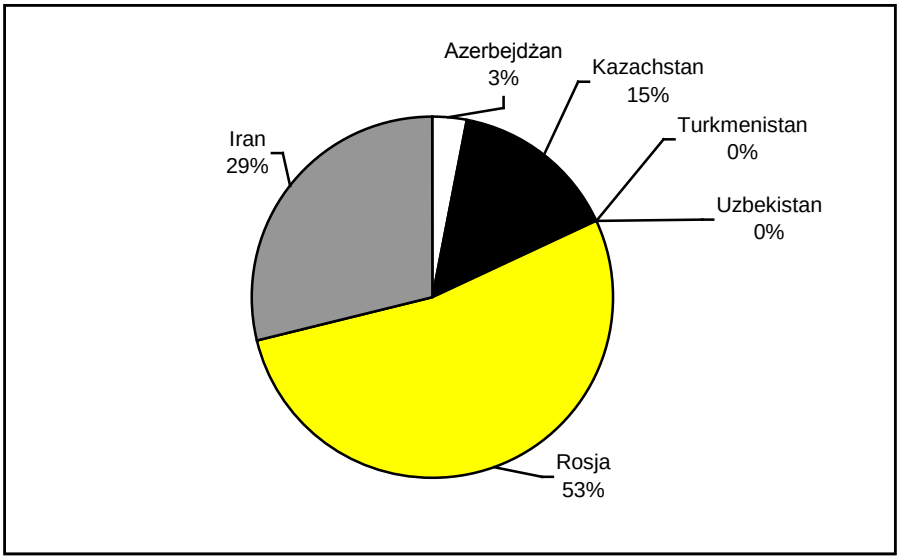

Źródło: Komisja Europejska Dyrekcja Generalna Energia i Transport CE DG TREN.

Problemem w tym wypadku nie jest pozyskanie ropy i gazu, lecz jej transport. Możliwy jest transport przez Rosję, jeśli wyrazi zgodę, ale takie rozwiązanie nie eliminuje zależności. Z tego powodu dywersyfikacja oznaczać musi transport tych surowców z pominięciem terytorium Rosji istniejącymi albo przyszłymi gazociągami lub ropociągami (patrz rysunek 2).

Rysunek 2. Złoża ropy naftowej i ropociągi w Rosji

Źródło: *World Energy Outlook,* IEA 2004, s.310.

Prowadzenie takiej polityki oznacza wejście w strefę wpływów i żywotnych interesów Rosji, a zatem ostry spór, co wymaga zdecydowania oraz determinacji w działaniach.

W transporcie ropy naftowej istnieje możliwość wykorzystania ropociągu Baku-Supsa, który powstał w 1999 r. Ma on przepustowość 6 mln ton rocznie, łącząc Baku z portem czarnomorskim. Drugim rurociągiem jest Baku-Tbilisi-Ceyhan sięgający tureckiego portu na Morzu Śródziemnym, zbudowany w latach 2003-2005 i mogący początkowo transportować 50 mln ton rocznie. W pierwszym przypadku możliwe byłoby wykorzystanie i połączenie z ropociągiem Odessa-Brody-Płock.[3]

[3] Część Brody-Płock jeszcze nie istnieje.

W zakresie przesyłu gazu istnieją dwa rurociągi poradzieckie transportujące do Rosji głównie gaz turkmeński. Są to gazociągi: Azja Centralna-Centrum i Buchara-Ural o przepustowości 50 mld m^3 rocznie. Nowym, acz niewielkim jest gazociąg o potencjale 13 mld m^3 rocznie, łączący Turkmenistan z Iranem. Poza tym funkcjonują lokalne gazociągi do obszarów pozbawionych złóż. Z proponowanych nowych tras najpoważniejsze są Baku-Tbilisi-Erzorum (BTE) do Turcji i z Turkmenistanu przez Afganistan do Pakistanu. Z punktu widzenia państw regionu najbardziej interesującym rozwiązaniem jest gazociąg budowany przez Turcję. Został on zaliczony do inwestycji priorytetowych Unii Europejskiej.[4]

Istnieje również możliwość zawarcia umowy typu *swap* dostawy ropy naftowej ze złóż np. w Kazachstanie do Rosji, a w zamian sprzedaży ropy do Polski ze złóż położonych bliżej. Taka sytuacja oznacza współzależności, które z założenia zwiększają poziom bezpieczeństwa. Można również importować ropę naftową i gaz statkami z różnych części świata, jest to działanie droższe, lecz bardzo elastyczne. Zmusza ono kraje do przygotowania odpowiedniej infrastruktury i jej utrzymania.

Wszelkie działania podejmowane przez państwa regionu, w tym Polskę, zmierzające do zmniejszenia zależności od Rosji w zakresie surowców strategicznych, jakimi są ropa naftowa i gaz, w związku z tym, iż zawierają się w obszarze bezpieczeństwa narodowego stojącego najwyżej w hierarchii celów i potrzeb państwa, będą się spotykały z przeciwdziałaniami ze strony Rosji, która nie będzie chciała się pozbyć tak dobrego narzędzia nacisku.

Konsekwencje dla Unii Europejskiej braku bezpieczeństwa ekonomicznego państw Europy Środkowej

Brak bezpieczeństwa energetycznego państw regionu stanowi dzisiaj przede wszystkim problem tych państw. Dla pozostałych krajów „starej" Unii Europejskiej zachowanie bezpieczeństwa ekonomicznego, czyli między innymi stopy wzrostu gospodarczego nie jest czynnikiem kluczowym, co wynika ze skali powiązań gospodarczych między tymi państwami a Unią.

[4] *Burgas-Aleksandroupolis a ropa kazachska* w: Analizy i Komentarze nr 3 z dnia 21 marca 2007 r., Ośrodek Studiów Wschodnich.

Tabela 6. Udział Unii Europejskiej w obrotach handlowych krajów Europy Środkowej (jako % eksportu i importu)

Kraj	Eksport			Import		
	1995	2000	2002	1995	2000	2002
Polska	70,0	69,9	68,7	64,7	61,2	61,7
Czechy	60,9	68,7	68,3	61,1	62,1	60,1
Węgry	62,7	75,2	75,1	61,5	58,5	56,2
Słowacja	37,4	59,1	60,5	34,7	48,9	50,3
Średnia	57,8	68,2	68,2	55,5	57,7	57,1

Źródło: *Direction of Trade Statistics, Yearbook*, IMF Washington 2002, s.123.

W tabeli 7 zaprezentowano kształtowanie się wzrostu PKB w poszczególnych krajach Europy Środkowej na tle państw Unii (w różny sposób zagregowanych) i świata w latach 2001–2006. Wzrost PKB jest zróżnicowany i w 2005 roku zawierał się w przedziale od 3,2 (Polska) do 6,0 (Czechy i Słowacja); dla porównania wzrost PKB dla wszystkich krajów wstępujących zawierał się w znacznie szerszym przedziale od 10,2 dla Łotwy do 2,5 dla Malty.[5] Analiza tych danych pozwala stwierdzić, iż średni wzrost PKB w krajach przystępujących jest wyższy niż w państwach członkowskich UE oraz że tendencja ta zostanie utrzymana także w pierwszych latach po wstąpieniu. Ponadto PKB w państwach, które wprowadziły wspólną walutę euro jest niższy niż w państwach członkowskich, które euro nie wprowadziły.

Tabela 7. Kształtowanie się PKB w krajach Europy Środkowej, w Unii oraz na świecie

Kraj / Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Świat	2,5	3,0	4,0	5,1	4,3	4,4
Unia Europejska (strefa euro)	1,9	0,9	0,7	2,1	1,3	2,3
UE 10*	2,8	2,6	3,9	5,1	4,5	bd
UE 13**	2,1	2,0	2,5	3,5	2,5	bd
Polska	1,1	1,4	3,8	5,3	3,2	bd

[5] Raport roczny 2005, Europejski Bank Centralny, Frankfurt nad Menem 2006, s.92.

Czechy	2,6	1,5	3,2	4,4	6,0	bd
Słowacja	3,8	4,6	4,5	5,5	6,0	bd
Węgry	0,2	4,4	4,6	6,1	4,5	4,5

* Agregat UE 10 obejmuje 10 krajów, które przystąpiły do UE 1 maja 2004.
** Agregat UE 13 obejmuje 13 krajów, które nie wprowadziły euro.

Źródło: Dane dotyczące Europy – Raport roczny 2005, Europejski Bank Centralny, Frankfurt nad Menem 2006, świat – *World Economic Outlook,* IMF 2005, s.201-202.

Równocześnie przez swój dynamiczny wzrost gospodarczy państwa regionu oddziałują bardzo pozytywnie na całą gospodarkę europejską zwiększając inwestycje i popyt, co oznacza, że wraz ze wzrostem PKB w tych państwach kwestia zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego będzie miała dla Unii coraz większe znaczenie. Brak takiego bezpieczeństwa będzie miał negatywne konsekwencje ekonomiczne i polityczne dla funkcjonowania Unii Europejskiej.

Do negatywnych efektów ekonomicznych zaliczyć należy:

- zmniejszenie dynamiki wzrostu PKB w regionie i całej Unii;
- brak możliwości wprowadzenia wspólnej waluty euro;
- mniej efektywne alokowanie zasobów;
- zmniejszenie napływu inwestycji bezpośrednich.

Do negatywnych efektów politycznych będą należały:

- podważenie prestiżu Unii Europejskiej na arenie międzynarodowej;
- brak woli nowych państw do pogłębienia i rozszerzenia UE;
- brak poparcia społecznego dla idei europejskiej w regionie;
- blokowanie przez państwa regionu dialogu z Rosją i innych decyzji, co spowoduje osłabienie wewnętrzne Unii Europejskiej;
- zmniejszenie atrakcyjności UE dla krajów znajdujących się w jej bezpośredniej bliskości.

Ocena i perspektywy

Poziom wzrostu PKB państw regionu jest wyższy od średniego światowego wzrostu PKB, co oznacza, że zostaje zachowana podstawowa zasada zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego, a mianowicie utrzymanie równowagi komparatywnej z gospodarkami

innych państw na świecie. *Ergo*, bezpieczeństwo to zostało poprawione. W stosunku do Rosji w 2005 r. (wzrost PKB o 7,3%) wszystkie kraje Europy Środkowej notowały niższą dynamikę wzrostu PKB, natomiast w stosunku do Stanów Zjednoczonych (wzrost PKB o 3,5% w 2005) wyższą, z wyjątkiem Polski. Dane te świadczą o negatywnej tendencji dla krajów regionu, polegającej na szybszej dynamice wzrostu PKB w Rosji, co oznacza brak komparatywnej równowagi, czyli obniżenie poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego tych państw i całej Unii Europejskiej w stosunku do Rosji.

Nadal pozostaje do rozwiązania problem jednego z ważnych składników bezpieczeństwa ekonomicznego, a mianowicie bezpieczeństwa energetycznego. W tym aspekcie Unia Europejska wykazuje dużą słabość, co wynika między innymi z partykularnych interesów niektórych jej członków – realizacja tychże ma zapewnić tym państwom większe znaczenie w UE.

Logika integracji wskazuje, iż bezpieczeństwo ekonomiczne Europy Środkowej wraz z pogłębianiem się tego procesu będzie tożsame z bezpieczeństwem ekonomicznym całej Unii Europejskiej. Jednocześnie wyczerpywanie się wewnętrznych zasobów energetycznych Wspólnot oraz budowa połączeń gazowych i naftowych z Rosji do Indii i Chin będą również stawiać całą Unię przed problemem asymetrii i zależności od Rosji.

W tym samym czasie państwa Unii Europejskiej wykazują się rosnącą słabością w sferze polityki makroekonomicznej, wzrostu gospodarczego, pogłębiania procesów integracyjnych oraz politycznego wzmocnienia konstrukcji europejskiej. Stan słabości w połączeniu z wysokimi cenami ropy naftowej umożliwia Rosji odgrywanie znaczącej roli w Europie i na świecie. Brak zdecydowanych działań Unii Europejskiej w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego będzie miał dla niej negatywne konsekwencje, zarówno polityczne jak i ekonomiczne.

Abstract

Impact of the EU enlargement upon economic safety of Central European countries – the aspect of energy

Energy security constitutes an important element of economic security, especially in countries without sufficient sources of cheap and ecological energy. The article discusses the notions of economic security and energy

security. The importance of gas and oil for energy security in Central European countries and threats to their energy security are demonstrated, as well as implications for the European Union. The article deals with the topic of influence of European Union's enlargement for energy security of Central European countries. It aims at evaluation of energy security level in the region and presents prospects for the future. Several maps, graphs and tables are contained.